

Talmy ei juurikaan ole käsitelty suomalaisessa kognitiivisen kielitieteen perinteessä pinnalla olleita polysemiaan ja metaforaan liittyviä kysymyksiä, on Talmyyn meilläkin viitattu ahkerasti; esimerkiksi kognitiivisen kielitieteen alalta julkaistuissa väitöskirjoissa on Talmy'n erilaisia luokitteluja käytetty lähes poikkeuksetta. Tämä ei tarkoita sitä, että Talmy'n kanssa olisi aina oltu samaa mieltä. Hänen tapansa asettaa sekä tutkimuksen lähtökohdat että tulokset esille perinpohjaisesti tekee niistä paitsi helposti lähestyttävää myös avoimia uudelleenkehittelyille. Näin Talmy'n usein toistama fraasi »esitykseni on vain lähtökohhta tarkemmalle tutkimukselle» toteutuu konkreettisesti. ■

LARI KOTILAINEN

Sähköposti: lari.kotilainen@helsinki.fi
lari.kotilainen@uni-koeln.de

LÄHTEET

- GOLDBERG, ADELE 1995: *Constructions. A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- LANGACKER, RONALD 1987: *Foundations of cognitive grammar I. Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LEINO, JAAKKO 2003: *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ONIKKI, TIINA 2000: Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielitutkimuksen merkitysnäkemyksestä. – Anu Airola, Heikki J. Koskinen & Veera Mustonen (toim.), *Merkkillinen merkitys* s. 85–114. Helsinki: Gaudeamus.

KIELIFILOSOFISIA TUTKIMUKSIA GENEVESTÄ

Ferdinand de Saussure *Écrits de linguistique générale*. Toimittaneet Simon Bouquet ja Rudolf Engler Antoinette Weillin avustamana. Bibliothèque de philosophie. Paris: Éditions Gallimard 2002. ISBN 2-07-076116-9.

Vuonna 1996 tehtiin Geneven keskustassa sijaitsevassa Saussuren suvuntalossa yllättävä löytö. Talon peruskorjauksen yhteydessä pihan huvimajasta löytyi kasa papereita, joiden olemassaoloa kukaan ei ollut osannut aavistaa. Materiaali oli varsin sekalaista: se sisälsi runsaasti Ferdinand de Saussurelle (1857–1913) lähetettyjä kirjeitä, niiden vastaushahmotelmia, muisti- ja päiväkirjoja, muistiinpanoja sekä kursseilta, joille Saussure oli opiskelijana osallistunut, että hänen itsensä pitämiltä luennoil-

ta, hahmotelmia politiikkaa ja muita ajankohtaisia asioita käsitteleviä lehtikirjoituksia varten, runoja, itse piirrettyjä sarjakuvia sekä ennen kaikkea suuren joukon käsikirjoituksia, jotka käsittelevät erilaisia kielitieteellisiä aiheita. Nyt tästä joukosta on erotettu Saussuren yleistä kielitiedettä käsittelevät käsikirjoitukset. Ne on liitetty yhteen vastaavien ennestään tunnettujen käsikirjoitusten kanssa ja julkaistu yksissä kansissa nimellä *Écrits de linguistique générale* ('Kirjoituksia yleisestä kieli-

tieteestä'; tästä eteenpäin *Kirjoituksia*; lähdeviittausten yhteydessä viitaan kirjaan lyhenteellä ELG).¹

Ilmestynyttä kirjaa voi syystä pitää käänteentekevänä. Saussure vaikutti — suoraan ja epäsuorasti — 1900-luvulla humanistisiin tieteisiin ehkä enemmän kuin kukaan muu kielitieteilijä. Mutta kuten tunnettua, tämä vaikutus on tapahtunut ikään kuin Saussuresta itsestään huolimatta.

SAUSSURE JA COURS DE LINGUISTIQUE GÉNÉRALE

Saussure oli jo nuoruudessaan kohtuullisen tunnettu indoeuroopeisti ja vertailevan kielitieteen tutkija. Elämänsä loppupuolella hän ei kuitenkaan julkaissut juuri mitään, vaan keskittyi lähinnä hoitamaan virkaansa Geneven yliopiston sanskritin ja indoeurooppalaisten kielten vertailun professorina. Vuonna 1906 tiedekunta lisäsi hänen opetusvelvoitteisiinsa kielitieteen opettamisen, joten vuosina 1907–1911 hän piti aiheesta kolme luentokurssia. Vuonna 1913 hän kuoli lyhyen sairauden jälkeen 55-vuotiaana julkaisematta koskaan mitään yleisestä kielitieteestä. Opiskelijoiden yleisen kielitieteen kursseilla tekemien luentomuistiinpanojen pohjalta Saussuren nuoremmat kollegat Charles Bally (1865–1947) ja Al-

bert Sechehaye (1870–1946) kuitenkin kokosivat hänen kuolemansa jälkeen kirjan, joka julkaistiin vuonna 1916 nimellä *Cours de linguistique générale* ('Yleisen kielitieteen kurssi'; tästä eteenpäin *Kurssi*; lähdeviittausten yhteydessä viitaan kirjaan lyhenteellä CLG). Kirjasta tuli 1900-luvun luetuin kielitieteellinen teos.²

Kurssin varsinainen kulta-aika kielitieteessä oli 1920–30-luvulla.³ Ensimmäisen ja toisen maailmansodan välisenä aikana se toimi innoituksen lähteenä useille eurooppalaisille nuoren polven lingvisteille ja vaikutti suuresti ennen kaikkea Louis Hjelmslevin (1899–1965) ja Roman Jakobsonin (1896–1982) teorioihin.⁴ Tänä aikana *Kurssin* asema strukturalismin ja samalla myös koko yleisen kielitieteen — erotuksena vertailevasta kielitieteestä ja filologioista — perusteoksena luotiin ja Saussure sai maineensa nykyaikaisen kielentutkimuksen isänä. On hiukan hämmästyttävää, että vaikka kirjan erikoinen syntyhistoria yleisesti tunnettiin, ei sen autenttisuudesta käyty tuolloin juuri minkäänlaista keskustelua, varsinkin kun kirjan toimittajat Bally ja Sechehaye näyttävät sellaista odottaneen (CLG: 11).⁵ Oikeastaan Saussuren kotikaupungissa Genevessäkin kirjan synty sai osakseen vakavaa huomiota vasta 1950-luvulla Robert Godelin (1902–1984)

¹ Aivan kaikkia Saussuren yleistä kielitiedettä käsitteleviä kirjoituksia ei tähänkään kirjaan ole saatu koottua: tässä julkaistujen, Genevessä säilytettävien papereiden lisäksi Saussuren käsikirjoituksia on myös Harvardin Houghton Libraryssa (ks. esim. Parret 1993 tai Saussure 1857–1913). Tarkkaan ottaen kirjasta puuttuu myös 17 käsikirjoituslehteä vuonna 1996 löydettyistä yleistä kielitiedettä käsittelevistä papereista (Pittard 2001: 24).

² Tarkemmin Saussuren elämästä ja *Kurssista* osana hänen tuotantoaan ks. Nyman ja Suominen 2002.

³ Huomattavaa kyllä, strukturalismin ja *Kurssin* suosio muissa humanistisissa tieteissä vakiintui vasta toisen maailmansodan jälkeen. Sodanjälkeisen ajan ehkä vaikutusvaltaisain ranskalaislingvisti Emile Benveniste (1902–1976) huomauttikin 1960-luvulla, että strukturalismi tuli laajalti muodikkaaksi vasta, kun se kielitieteessä oli monille jo vanhanaikaista (Benveniste 1974 [1968]: 16).

⁴ Toisin kuin Leonard Bloomfield (1887–1949) väittää, *Kurssi* ilmeisesti ei ilmeisesti vaikuttanut kovinkaan syvästi sen enempää hänen kuin muidenkaan amerikkalaisten strukturalistien teorioihin. Tarkemmin aiheesta ks. esim. Joseph 2002.

⁵ Ainoa tuntemani arvostelu, jossa kirjan syntytapaan kiinnitetään laajemmin kriittistä huomiota on Saussuren Pariisin-kauden oppilaan Maurice Grammontin (1866–1946) kirjoittama arvostelu (Grammont 1916, erityisesti s. 402–403).

ryhdyttyä vertailemaan *Kurssia* opiskelijoiden säilyneisiin luentomuistiinpanoihin ja Saussuren omiin käsikirjoituksiin.

KIRJAN TAUSTAA

Miksi nyt ilmestynyt *Kirjoituksia* ansaitsee erityistä huomiota? Ensinnäkin siihen on koottu Saussuren omia käsikirjoituksia enemmän kuin mihinkään aiemmin julkaistuun kirjaan. Toiseksi hänen käsikirjoituksiaan julkaistaan nyt ensi kertaa muodossa, joka tekee niistä helposti saavutettavia myös suurelle yleisölle. Kolmas ja tärkein syy on, että tässä kirjassa julkaistut tekstit muuttavat radikaalisti yleisiä käsityksiä Saussuresta. Nyt Saussuren omat kirjoitukset ovat ensi kertaa nousemassa *Kurssin* rinnalle.

Kirjan merkitystä ei ehkä täysin pysty ymmärtämään, jos ei lainkaan tunne niin sanotun uussaussurelaisuuden historiaa. Saussuren uudelleenarviointi alkoi 1950-luvulla, kun Robert Godel ryhtyi julkaisemaan tutkimuksia, joissa *Kurssia* suhteutettiin säilyneeseen käsikirjoitusaineistoon (Godel 1957). Samoihin aikoihin hän alkoi julkaista myös Saussuren omia käsikirjoituksia (Saussure 1954) ja opiskelijoiden luentomuistiinpanoja (Saussure 1957). Varsinainen käännekohta tässä tutkimuslinjassa tapahtui 1960-luvulla, kun äskettäin kuollut Rudolf Engler (1930–2003) julkaisi *Kurssin* synoptisen laitoksen (tästä eteenpäin: Englerin laitos; lähdeviittausten yhteydessä viittaa kirjaan lyhenteellä CLG/E).

Godelin tutkimukset ja Englerin laitos ovat saaneet lukijoita lähinnä Saussure-tutkijoista. Yhtenä syynä tähän oli varmastikin niiden tekninen luonne, joka teki niistä vaikeasti lähestyttäviä. Englerin laitos levisi lisäksi varsin pienenä painoksena, joka oli vieläpä kallis. Toinen syy oli kielitieteilijöiden kiinnostuksen kohteissa tapahtunut

muutos: amerikkalaisten uudet teoriat nousivat 1960-luvulla kielitieteen teoreettisen keskustelun polttopisteeseen myös Euroopassa. Paradoksaalisesti samaan aikaan kielitieteen historian tutkiminen nousi Yhdysvalloissa hetkeksi muotiin ja Saussurekin sai siellä osakseen enemmän huomiota kuin koskaan ennen (Falk 2003). Tämä vaihe ei kuitenkaan kestänyt pitkään, ja Saussuren kohdistunut kiinnostus johtuikin uskoakseni ennen kaikkea *Kurssin* englanninnoksen (Saussure 1959) ilmestymisestä. Saussuren nimeen ei kuitenkaan enää tässä vaiheessa liittynyt sellaista uutuuden viehätystä, että uussaussurelaiset tutkimukset olisivat herättäneet laajempaa kiinnostusta lingvistien keskuudessa. Voikin ajatella, että uussaussurelaiset tutkimukset siirsivät Saussuren lopullisesti ajankohtaisen teoreettisen keskustelun piiristä kielitieteen historiaan kuuluvaksi klassikoksi.

Nyt julkaistu *Kirjoituksia* onkin erityisen tervetullut juuri sen vuoksi, että se on suuren kustantamon laajalle yleisölle suunnattu kirja, joka osoittaa Saussuren pohtineen kielitieteen perusteita myös nykylukijaa puhuttelevalla tavalla. Samalla kirja antaa eväät tutun klassikon perusteelliseen uudelleentulkintaan. Tosin kirjan helppoon lähestyttävyyteen liittyy toisesta näkökulmasta katsottuna myös ongelmia, kuten tulemme tuonnempana huomaamaan.

KIRJAN SISÄLTÖ

Kirjoitusten kautta piirtyvä kuva Saussuren ajattelusta on *Kurssia* huomattavasti vivahteikkaampi. Osittain tämä näkyy esitettyjen ajatusten entistä tiiviimpänä yhteytenä. Tämän kirjan pohjalta on entistä helpompi ymmärtää, etteivät Saussuren kuuluisat käsiteparit ole toisistaan riippumatta määriteltyjä dikotomioita, joista voi hyväksyä yhden ja hylätä toisen. Pikemminkin ne liittyvät toisiinsa monin sitein ja muodostavat

keskenään kokonaisuuden. Osittain kirjassa on myös *Kurssiin* nähden erilaisia painotuksia. Esimerkiksi itsenäiseksi tulkitun kielen (*langue*) käsite kytketään puheeseen (*discours*) ja puhujaan (*sujet parlant*) perinteisiä tulkintoja kiinteämmin. Myös *Kurssiin* argumenttien suoraviivaisuus tuntuu käsikirjoitusaineistoon tutustumisen jälkeen Ballyn ja Sechehayen toimitustyön tulokselta. Kieltämättä heidän työtään voi tässä suhteessa myös kiittää: näennäinen siloisuus epäilemättä myös helpotti *Kurssiin* tutustumista ja lisäsi sen saamaa suosiota.

Aiemmin julkaistuun Saussuren käsikirjoitusmateriaaliin verrattuna *Kirjoituksia* ei kylläkään tarjoa todellisia suuria yllätyksiä. Uusi aineisto ennen kaikkea syventää tiettyjä keskeisiä teemoja ja tarjoaa entistä vahvempaa tukea tulkinnoille, joita uussaussurelaiset tutkijat aiemmin tunnetun materiaalin pohjalta ovat esittäneet. Tosin jotkut arvioijat ovat olleet valmiita pitämään uusia käsikirjoituksia jopa mullistavina. Tähän palaan tuonnempana.

Käsikirjoitukset on kirjassa jaettu neljään pääosaan. Ensimmäisen niistä muodostaa seitsemisenkymmentä sivua pitkä »De l'essence double du langage» ('Kielen kahtalaisesta olemuksesta'). Tämä osuus muodostuu kokonaisuudessaan vuonna 1996 löytyneestä materiaalista,⁶ ja se muodostaa uuden materiaalin laajimman itsenäisen kokonaisuuden.

Kyseiset tekstit ovat ilmeisesti yleistä kielitiedettä käsittelevää kirjaa varten tehtyjä muistiinpanoja. Saussuren tiedetään suun-

nitelleen tällaista kirjaa 1890-luvun loppupuoliskolla mutta luopuneen ajatuksesta vuosisadan vaihteen tienoissa. Tämä osuus on kirjan ehkä painavin täysin uusi kontribuutio, ja englantilainen integrationisti Roy Harris on jo ehtinyt esittää sen täysin muutettavan aiemman käsityksen Saussuresta. Hänen mielestään Saussuren näkemys kielellisten yksiköiden merkityksen negatiivisesta luonteesta, jonka vuoksi on periaatteellisista syistä mahdotonta kuvata sanojen merkityksiä tyhjentävästi (ELG: 76–81), tuo Saussuren vähintään lähelle integrationistista teoriaa. Integrationistisena voisi myös pitää merkitysten negatiivisesta luonteesta seuraavaa näkemystä, jonka mukaan perinteinen erottelu kirjaimellisten ja kuvaannollisten merkitysten välillä on mahdoton (ELG: 72). Samaan tulokseen on intergrationisteista päätynyt esimerkiksi Michael Toolan (1996). Harris onkin valmis julistamaan uusien käsikirjoitusten perusteella Saussuren integrationistiksi *avant la lettre*. (Harris 2003.)⁷

Toisen pääosan nimi on »Item et aphorismes» ('Item ja aforismit'). Tässä osassa uutta materiaalia ei ole kuin ensimmäiset neljä sivua, loput on julkaistu aiemmin (CLG/E: 3306–3324). Osan käsikirjoitukset on luokiteltu yhdeksi kokonaisuudeksi tiettyjen muotoon liittyvien kriteerien pohjalta: niistä useimmat alkavat sanalla *item* (lat. 'myös', 'lisäksi'), ristillä, aaltoviivalta tai kuviolla, joka on usein tulkittu sormella osoittavaksi kädeksi. Lisäksi käsikirjoitukset ovat niin tyyliältään kuin sisällöltäänkin lähellä toisiaan. Item-muistiinpanojen

⁶ Englerin vuonna 1997 samalla nimellä julkaisema muistiinpanokatkelma (Saussure 1997a) on osa tätä kokonaisuutta. Katkelman nimi on *Kirjoituksissa* »3b [Linguistique et phonétique]» (ELG: 23–25). Muuten osan materiaali on ennen julkaisematonta.

⁷ Harris on suullisesti kertonut, että esitelmästä on julkaistu laajennettu versio hänen kirjansa *Saussure and his interpreters* lokakuussa 2003 ilmestyneessä toisessa laajennetussa painoksessa. En ole tutustunut kirjan uuteen painokseen, joten en ole pystynyt tarkistamaan, vastaako kirjaan lisätty osuus esitelmän sisältöä, enkä siis myöskään pysty antamaan täsmällisiä viitteitä tähän tekstiin.

lisäksi osaan on liitetty tyylillisesti samankaltainen käsikirjoituslehti, jolle on annettu nimeksi »Aforismit» (ELG: 123).

Toisen osan muistiinpanoja voi pitää teoreettisesti erityisen tärkeinä; esimerkiksi Englerin (1975: 840) mielestä ne ovat »keskeisiä Saussuren ymmärtämiselle». Erityisesti Saussuren vaikeudet merkin käsitteen muotoilussa tulevat näissä käsikirjoituksissa hyvin monitahoisesti valaistuksi, ja samalla ne sulkevat yksiselitteisesti pois monia yleisiä virhetulkintoja. Esimerkiksi saussurelaista merkkiä ei näiden muistiinpanojen perusteella ole mahdollista tulkita itsenäiseksi yksiköksi, vaan se on käsiteltävissä vain merkkien järjestelmän kautta (esimerkiksi ELG: 104–105). Näille käsikirjoituksille on — ehkä osittain juuri niiden aforistisen luonteen vuoksi — luonteenomaista tietty vaikeaselkoisuus, jota entisestään lisää Saussuren käyttämä terminologia: se tuntuu varsinkin tuohon aikaan olleen alituisessa muutostilassa.⁸ Itemmuistiinpanoille on tyypillistä myös piirrosten käyttö. Saussure lienee näin yrittänyt hahmottaa vaikeita aiheita visuaalisesti. Kuvat on kuitenkin tehty piirtäjän oman ajattelun selkiyttämiseksi, ja niitä on monesti vaikea tulkita.

Kolmas pääosa on saanut nimekseen ylimalkaisesti »Autres écrits de linguistique générale» ('Muita kirjoituksia yleisestä kielitieteestä'). Tämä on kirjan kokonaisuudesta selvästi laajin (noin 140 sivua), mutta vain vajaat kymmenen sivua sen sisältä-

mästä materiaalista on ennen julkaisemattontaa. Osa koostuu hyvin heterogeenisestä aineistosta. Mukana on muun muassa Saussuren pitämiä (yleistä kielitiedettä käsitteleviä) puheita, William Dwight Whitney (1827–1894) kuoleman jälkeen kirjoitettu, tämän lingvistisiä teorioita luotaava laajahko käsikirjoitus, arvosteluhahmotelma Albert Sechehayen vuonna 1908 julkaistusta kirjasta, satunnaisia muistiinpanoja erilaisista kielitieteellisistä aiheista ja jopa hahmotelma muistioksi, jonka Saussure kirjoitti tiedekunnalle, kun hänen oppilaansa Charles Bally yritti vuonna 1912 saada yliopiston perustamaan itselleen stilistiikan professuurin.

Teoreettisesti ehkä mielenkiintoisimman kokonaisuuden kolmannessa osuudessa muodostavat niin sanotut alka-muistiinpanot.⁹ Näissä katkelmissa, jotka on yleensä tulkittu muistiinpanoiksi yleistä kielitiedettä käsittelevän kirjan johdanto-osaa varten, Saussure tarkastelee kielitieteen epistemologiaa sekä kysymyksiä kielitieteen tutkimuskohteen luonteesta ja sen suhteesta tutkimusaineistoon.

Saussure käsittelee muistiinpanoissa kielitieteen hypoteettisten tutkimuskohtien voimakasta sidosta tutkijan valitsemaan näkökulmaan. Voidaan esimerkiksi ajatella, että *cantare* saattaisi toimia lingvistisen tutkimuksen kohteena. Tämä ajatus vie kuitenkin nopeasti ongelmalliseen tilanteeseen. Ei nimittäin ole yhdentekevää, miten *cantaren* identiteettiehdot hahmotetaan:

⁸ Muistiinpanojen terminologiset kokeilut ovat sinänsä perusteltuja. Esimerkiksi termeistä *sème* ja *sôme* johdetut termiryppäät (*sème*, *aposème*, *parasème*, *sémiologie* jne.; *sôme*, *parasôme*, *contre-sôme* jne.) pyrkivät muodollaan heijastamaan käsitteiden välisiä suhteita, jotka näyttäytyvät muistiinpanossa käytettyjen termien kautta toisessa valossa kuin sittemmin *Kurssissa* käytettyjen *signe*-pohjaisten termien (*signe*, *signifiant*, *signifié*, *signification* jne.) kautta käsitettyinä.

⁹ Näitä muistiinpanoja on julkaistu erilaajuisina versioina useita kertoja, ensimmäisen kerran jo 1950-luvulla (Saussure 1954). Kyse on myös siinä suhteessa poikkeuksellisista muistiinpanoista, että Bally ja Sechehaye käyttivät niitä taustanaan kirjoittaessaan *Kurssissa* kielitieteellisen tutkimuksen aineistosta (CLG: 20–22; CLG/E: 125–133f). Nämä muistiinpanot on julkaistu myös näköiskopioina (Saussure 1997b).

ajatellaanko, että latinan sana *cantare* on tiettyjen säännöllisten muutosten seurauksena sama kuin ranskan sana *chanter* (historiallisen kielitieteen näkökulma), vai ajatellaanko *cantarea*, jota käytetään tietyllä tavalla (puhujan näkökulma), vai ajatellaanko *cantarea* ja sen eri ilmentymiä yksinkertaisesti fysikaalisena äänenä, vailla merkitystä (fonetiikan näkökulma) ja niin edelleen. Saussuren mukaan ei ole mitään takeita, että eri näkökulmien tuottamat käsitykset *cantaresta* olisivat keskenään yhteen sovitettavissa. Toisin sanoen tutkijalla ei ole mahdollisuutta päätellä, miten *cantare* on olemassa näkökulmista riippumatta tai ovatko yhdestä näkökulmasta tehdyt päätelmät päteviä, kun *cantarea* tarkastellaan toisesta näkökulmasta. Saussure menee niin pitkälle, että hän lopulta toteaa vasta näkökulman muodostavan tutkimuskohteen: *cantarea* ei tutkijalle ole edes olemassa ennen kuin sitä tarkastellaan jostain tietystä näkökulmasta (ELG: 201).

Kolmannessa osiossa erityistä huomiota ansaitsevat myös kaksi vuonna 1996 löytynyttä käsikirjoituslehteä, jotka on julkaistu osion lopussa erillisinä nimillä »Note sur le discours» (’Muistiinpano puheesta’)¹⁰ ja »Unde exoriar» (lat. ’mistä tulemme’). Edellinen osuu saussurelaisen teorian kipupisteeseen: kielen (*la langue*) korostuneeseen asemaan. Saussure pohtii muistiinpanossa käsitteiden kieli ja puhe¹¹ välistä monimutkaista suhdetta.

»Unde exoriar» puolestaan olisi hyvin asetunut sisältönsä puolesta edellä mainit-

semieni alka-muistiinpanojen yhteyteen. Muistiinpanon aiheena on ilmiön (*phénomène*) suhde asioihin (*objet*), joista se muodostuu. Samalla esiin nousevat — alka-muistiinpanosta tutut — kysymykset kielitieteellisen tutkimuksen postuloimien tutkimuskohteiden luonteesta. Muistiinpano on kuitenkin kovin hajanainen, eikä siinä päädytä mihinkään yksiselitteiseen näkemykseen.

Viimeisen, neljännen osan muodostavat kuuluisia yleisen kielitieteen luentokursseja varten tehdyt muistiinpanot. Tämän osuuden vajaan viidestäkymmenestä sivusta on ennen julkaisematonta materiaalia seitsemän sivua. Vaikka Bally ja Sechehaye *Kurszin* ensimmäisen painoksen esipuheessa valittavatkin näiden muistiinpanojen vähäisyyttä ja epäilevät Saussuren luentojen jälkeen heittäneen pois ne muistilappuset, joihin hän oli hahmotellut luentonsa (CLG: 7–8), materiaalia on siis kuitenkin jopa suhteellisen paljon.¹² Tästä osuudesta tosin leijonanosan (19 s.) vievät tuon ajan muotiaihetta kielimaantiedettä käsittelevät muistiinpanot. Tämä aihe on *Kurszin* tulkinnoissa saanut osakseen hämmästyttävän vähän huomiota (ks. kuitenkin Harris 1993) siihen nähden, että juuri tässä kohtaa Saussure käsittelee kielellistä variaatiota — aihetta, jonka puuttumista on monesti pidetty hänen helmasyntinään. Mukana on toki muutakin mielenkiintoista aineistoa: muun muassa Saussuren kolmatta yleisen kielitieteen kurssia silmällä pitäen kirjoitettu kielellisen arvon käsitettä luotaava muistiinpano (»La

¹⁰ Vaikka kirjassa annetaan ymmärtää tämänkin muistiinpanon löytyneen vuonna 1996, näin ei ole. René Amacker on julkaissut kyseisen käsikirjoituslehden jo 1989 (Saussure 1989).

¹¹ Huomattakoon, että sana *puhe* viittaa tässä yhteydessä ranskankieliseen sanaan *le discours*, eikä sanaan *la parole*, joka myös on toisinaan suomennettu samalla sanalla. *Parolen* ja *discoursin* keskinäiseen suhteeseen ei tässä yhteydessä ole mahdollista pureutua tarkemmin.

¹² Säilyneisiin opiskelijoiden luentomuistiinpanoihin verrattuna sivumäärä on tosin varsin vaatimaton. Vrt. Saussure 1993, 1996, 1997c, jotka nekin tosin jättävät suuren osan materiaalista pois (ks. esim. Saussure 1997c: v).

valeur linguistique» 'Kielellinen arvo', ELG: 335–336), sekä pohdintoja synkronisen ja diakronisen näkökulman suhteesta («Nécessité de l'altération des signes: synchronie et diachronie» 'Merkkien huonontumisen välttämättömyys: synkronia ja diakronia', ELG: 329–335). Kokonaisuutena osa on kuitenkin varsin epätasainen. Neljän pääosan lisäksi kirjassa on asiasanahakemisto, joka toki voisi olla hiukan laajempi, mutta niinhän on aina.¹³

KIRJAN TOIMITUSTYÖ

Niin oivallinen ja tervetullut kuin *Kirjoituskisa* monessa suhteessa onkin, sen toimitustyö jättää valitettavasti paljon toivomisen varaa. Kun kirjassa julkaistaan ensi kertaa suuri määrä aivan uusia dokumentteja, olisi ollut toivottavaa, että toimittajat¹⁴ olisivat ottaneet hiukan vakavammin sen keskustelun, jota viime aikoina on käyty kielitieteen historiografian metodologiasta (ks. esim. Schmitter ja van der Wal 1998).

Keskeinen ongelma on toimittajien oman materiaalin vähäisyys. Toimittajat ovat kirjoittaneet kirjaan lyhyen esipuheen, jossa he muun muassa esittelevät toimitustyönsä periaatteita. Valitettavasti esipuheen hallitsevana teemana ovat kuitenkin kirjan toimittajan Simon Bouquet'n poleemiset näkemykset *Kurssin* autenttisuudesta. Olin mieluummin suonut, että esipuheen tek-

nistä osuutta olisi tämän keskustelun sijaan laajennettu ja että esipuheessa olisi perusteltu, miten noudatettuun toimitustapaan on päädytty. Aiemmissa Saussuren käsikirjoitusjulkaisuissa on monesti päästy tyydyttävämpiin ratkaisuihin.¹⁵ Niinpä olisi ollut hyvä, jos kirjassa olisi kerrottu myös käsikirjoitusten mahdollisista muista julkaisuista.

Ennen kaikkea kirja olisi ansainnut kunnollisen kirjallisuusluettelon. Nyt siinä ei ole varsinaista bibliografiaa lainkaan. Esipuheessa on alaviitteisiin siroteltu muutamat kaikkein keskeisimmät teokset (CLG, CLG/E, Godel 1957, Engler 1975), mutta niiden lisäksi joukkoon on sovitettu myös viittausten lukumäärän huomioon ottaen kirjan varsinaisen aiheen kannalta toisarvoisia teoksia. Esimerkiksi Sylvain Auroux'n yleinen kielitiede -käsitteen varhaisvaiheita käsittelevän sinänsä ansiokkaan artikkelin (1988) esiin nostaminen tuntuu omituiselta, kun samaan aikaan käsikirjoituksia käsittelevästä kriittisestä kirjallisuudesta on otettu mukaan vain toisen toimittajan kirjoittama ristiriitaisen vastaanoton saanut kirja *Introduction à la lecture de Saussure* (Bouquet 1997).

Muutenkin tuntuu, että toimittajat jättävät lukijan oman onnensa nojaan paikoin hyvinkin vaikean tekstin kanssa. Vaikeita tai epäselviä kohtia selvittäviä alaviitteitä ei toimittajien mielestä ole tarvittu kuin kak-

¹³ Hakemiston puutteet saattavat toki hankaloittaa kirjan käyttöä. Ennen julkaisemattomissa merkitykseen liittyvissä pohdintoissaan Saussure esimerkiksi esittää, että merkitys (*signification*) ja käyttö (*emploi*) ovat sama asia (ELG: 77). Tällä käsityksellä on kauaskantoisia seurauksia Saussuren semantiikalle, ja lukija tarkastaisi mielellään, missä muissa yhteyksissä termiä *emploi* on käytetty. Toimittajat ovat kuitenkin jättäneet termin pois hakemistosta, joten lukijalla ei ole käytettävissään helppoa tapaa selvittää asiaa.

¹⁴ Puhun toimittajista monikossa, vaikka toisena toimittajana mainittu Rudolf Engler onkin myöhemmin antanut ymmärtää, ettei hän osallistunut kirjan varsinaiseen toimitustyöhön eivätkä siinä noudatetut toimittamista koskevat periaatteet välttämättä vastaa hänen tavoitteitaan (2003: 17). Vrt. myös CLG/E ja Saussure 1997a (erityisesti toimittajan lyhyt esittely s. 201, jossa hän kertoo toimitustyönsä tavoitteista).

¹⁵ Esimerkiksi Maria Pia Marchesen toimitustyö Houghton Libraryn fonetiikkaa käsittelevien käirjoitusten julkaisussa (Saussure 1995) on aivan toista luokkaa.

si (ELG: 66, 84), mutta nekin ovat valitettavasti niin ylimalkaisia, että lukija huomaa mieltävänsä, maksoiko vaivaa kirjoittaa edes niitä. Olisi myös ollut ilahduttavaa, jos kirjassa olisi tarjottu edes hiukan laajempaa taustaa julkaistuille teksteille. Nyt esimerkiksi käsikirjoitusten kirjoitusajankohtaa ei ole edes yritetty selvittää, vaan tyydytään viittaamaan Englerin (1975: 837–841) yli neljännesvuosisata sitten tekemään ajoitukseen. Kun kirjan materiaalista lähes puolet on löytynyt vasta äskettäin, ei tällaista ratkaisua voi pitää tyydyttävänä.

Eräs selkeä parannus aiempiin julkaisuihin nähden on saatu aikaan Saussuren piirrosten esittämisessä: kuvat on periaatteessa skannattu käsikirjoituksista, mikä lisää niiden havainnollisuutta selvästi. Valitettavasti kaikki kuvat eivät silti ole onnistuneet toivotulla tavalla: käsikirjoitusmateriaaliin verrattuna piirrookset ovat toisinaan hiukan puutteellisia, väärässä asennossa tai kyseenalaisessa kohdassa, ja myös piirrosten koon suhteen on horjuvuutta. Lisäksi skannattuihinkin kuviin liittyy tiettyjä ongelmia. Esimerkkinä voi mainita sivulla 104 olevat kuviot: ne on otettu kohdasta, joka käsikirjoituksessa on oikeastaan ylivivattu. Kohdat on kuitenkin tulkittu alleviivatuiksi ja painettu kirjaan kursivoituina. Tämä ei sinänsä olisi ongelmallista, jollei skannatuissa kuvissa olisi ylivivauksesta johtuvaa ylimääräistä vaakasuoraa viivaa, joka tekee niiden ymmärtämisen mahdottomaksi (vrt. BPU ms. fr. 3951.15.5, CLG/E: 3310.10). Lisäksi osa kuvista — esimerkiksi item-muistiinpanojen alussa olevat kuviot — on jätetty kokonaan pois, ilman että asiaa olisi lukijalle edes mainittu, saati perusteltu.

Tekstin suhteen toimittajat ovat tehneet suhteellisen luotettavaa työtä. Joitakin ongelmia siinäkin silti on. Toisin kuin Saussuren käsikirjoitusjulkaisuissa yleensä, toimittajat ovat esimerkiksi päättäneet jättää kokonaan pois ylivivutut kohdat. Mitään perusteita ei tällekkään ratkaisulle kerrota. Ylivivutut kohdat kuitenkin valaisevat monissa vaikeaselkoisissa kohdissa, miten Saussure asiaa on lähestynyt ja minkälainen logiikka lopullisen muotoilun takana on ollut. Myös päätös sijoittaa käsikirjoituslehden marginaaliin kirjoitetut lisäykset ja korjaukset muun tekstin joukkoon merkitsemättä niitä on ongelmallinen, sillä lisäysten oikea kohta muun tekstin joukossa ei ole aina mitenkään itsestään selvä. Samanhenkinen ratkaisu on jättää kokonaan merkitsemättä kohdat, joissa siirrytään yhdeltä käsikirjoituslehdeltä toiselle. Yhdessä nämä ratkaisut tekevät lukijalle mahdottomaksi tehdä omia, toimittajien näkemyksistä poikkeavia tulkintoja. Käsikirjoituksissa alleviivattut kohdat on kirjassa merkitty kursivoivoinnilla. Suhteessa aikaisempiin julkaisuihin tässä näyttää paikoin olevan pieniä tulkin- taerimielisyyksiä.¹⁶ Käsikirjoituksissa käytetyt isot kirjaimet kirjassa on säilytetty — tosin vain »pääsääntöisesti», kuten esipuheessa sen enempää selittämättä sanotaan.

Epäilemättä nämä ongelmalliset ratkaisut on ainakin osittain tehty luottavuussyistä. Valitettavasti ratkaisut kuitenkin heikentävät kirjan käyttökelpoisuutta historiografisessa tutkimuksessa ja vaikeuttavat joskus myös argumentaatioketjun ymmärrettävyyttä. Samalla on kuitenkin myönnettävä, että Saussuren käsikirjoitukset ovat toisinaan melko vaikeatulkintaisia: usein niissä on esimerkiksi lyhennyksiä tai kirjoitta-

¹⁶ Esimerkiksi tietyissä kohdissa uusi kirja näyttää tulkinneen alleviivatuiksi kohdat, jotka Englerin laitoksessa on tulkittu ylivivatuiksi, ks. esim. yllä tai ELG: 107 vs. CLG/E: 3313.2.

jan jälkeenpäin tekemiä lisäyksiä ja korjauksia, joiden yksiselitteinen tulkinta on monesti kaikkea muuta kuin triviaali tehtävä. Kun pohjana oleva materiaali on tällaista, voi sen pohjalta ymmärrettävästi päätyä useampaan perusteltuun näkemykseen. Jokainen tulkinta on kuitenkin vain yksi mahdollinen näkemys asiasta.

Kirjan toimitustyössä on vielä kaksi toisiinsa liittyvää ongelmaa, joihin haluaisin kiinnittää huomiota: nimittäin materiaalin identifiointi ja järjestäminen. Saussuren käsikirjoituksia on jo aiemmin luokiteltu useammalla tavalla. Varhaisimman, Geneven yleisen ja yliopistollisen kirjaston yhä käyttämän luokittelun teki Robert Godel 1950-luvulta lähtien. Hän tulkitsi tietyt käsikirjoituslehdet yhteen kuuluviksi ja nimesi nämä kokonaisuudet käyttäen tiettyä loogiikkaa. Englerin laitos puolestaan otti lähtökohdaksi Godelin luokittelut, mutta toi niiden rinnalle ja osittain sisälle käyttöön uuden, fragmenttien juoksevaan numerointiin perustuvan järjestelmän, jota käytetään sivunumeroinnin sijaan viitattaessa Englerin laitokseen. Nyt julkaistussa teoksessa ei noudateta järjestelmällisesti kumpaakaan aiempaa luokittelua.

Lähtökohtaisesti kirjassa on aiemmin julkaistujen käsikirjoitusten suhteen noudatettu Godelin luokittelua. Nämä luokat on kuitenkin nimetty uudelleen tavalla, joka ei ole suoraan johdettavissa vanhoista nimistä. Vaikka vanhaa luokitusta on useimmiten noudatettu, tietyissä kohdissa siitä on kuitenkin poikettu ilman, että poikkeamia mitenkään perusteltaisiin. Kirjaan on kyllä merkitty Englerin laitoksen numerointi, joten jonkinlainen yhteys aiempiin julkaisuihin sentään säilyy.

Valitettavasti myöskään uusien käsikirjoitusten luokittelu- ja järjestämisperiaatteista ei sanota juuri mitään. Olisi ollut kohtuullista, että toimittajat olisivat hiukan laueammin kertoneet esimerkiksi siitä, millä

perusteella he ovat tulkinneet kaksi erillistä käsikirjoituslehteä yhteenkuuluviksi tai miten he ovat päättelleet yhteenkuuluviksi tulkittujen irtolehtien oikean järjestyksen. Myös päätös nostaa »uusien» ja »vanhojen» käsikirjoitusten erottelu kirjan keskeiseksi järjestelyperiaatteeksi tuntuu oudolta: sen enempää sisällön kuin muodonkaan perusteella siihen ei näytä olevan erityistä syytä.

Tyydyttävämpi ratkaisu olisi ollut, jos aiemmin julkaistun materiaalin suhteen olisi käytetty Englerin laitoksessa vakiintuneita nimiä ja numerointia. Uudelle materiaalille taas olisi voitu luoda samoja periaatteita noudattava, erilliset käsikirjoituslehdet ja tekstikatkelmat osoittava numerointijärjestelmä. Toinen mahdollinen ratkaisu olisi ollut järjestää ja nimetä koko materiaali täysin uudelleen käsikirjoitusten ajoitukseen tai temaattisiin kokonaisuuksiin perustuvien selkeiden periaatteiden mukaisesti ja ilmoittaa selvästi vastaavuudet aiempien julkaisujen kanssa. Toisin sanoen olisi voitu luoda kokonaan uusi standardi. Nyt käyttöön jää satunnaisesti uutta ja vanhaa yhdistelevä, tilannetta entisestään mutkistava sekaluokittelu. Nämä ongelmat ovat kuitenkin suhteellisen marginaalisia ja vaikuttavat lähinnä Saussure-tutkijoiden työhön.

Toisaalta toimitustyössä tehdyissä ratkaisuissa voi nähdä myös yleisemmän ongelman: teksti soljuu itsestään selvänä, kuin kyseessä olisi kirjoittajan itsensä painovalmiiksi toimittama materiaali. Toimittajien työ on tekstissä täysin piilotettu, eikä sen periaatteista kerrota juuri mitään, joten lukijan on mahdotonta pelkästään kirjan pohjalta arvioida toimitustyön luotettavuutta. Tosin toimittamiskäytänteitä selittävän materiaalin vähäisyys saattaa myös tehdä kirjaan tarttumisen monille lukijoille helpommaksi. Siinä mielessä toimittajien työn puutteet saattavatkin lopulta kääntyä kirjan hyödyksi.

▷

LOPUKSI

Kuten esipuhe antaa epäsuorasti ymmärtää, *Kirjoituksia*-teoksen julkaisun taustalla vaikuttavat paitsi uudet käsikirjoituslöydöt myös 1990-luvun loppupuolella alkanut keskustelu, jossa *Kurssin* autenttisuus ja sen toimittajien työn luotettavuus on kyseenalaistettu.¹⁷ Tieteellisen yhteisön käsitys Saussuresta on perustunut hyvin laajalti pelkästään *Kurssiin*, onhan se toki kirja, joka loi Saussurelle maineen »kielitieteen isänä». Mutta samalla se on osaltaan tuonut Saussurelle myös vähemmän mairittelevaa kuuluisuutta. Osittain siinä käytettyjen muotoilujen vuoksi — varsinkin 1970-luvulta lähtien — »Saussure» on monille symboloinut pysähtyneisyyttä ja idealisointua käsitystä kielellisestä todellisuudesta ja kielitieteestä. *Kurssi* on saanut osakseen siinä määrin suoraviivaista tulkintaa, että pohjana ollut Saussuren hyvinkin vivah-teikas pohdinta ja spekulatioksi tarkoitettut mietteet ovat lingvistien suuren enemmistön mielisissä muuttuneet strukturalismin kategorisiksi opinkappaleiksi. Aina ei ole jaksettu muistaa, että *Kurssin* taustana ovat opiskelijoille pidettyjen, opetusohjelmaan kuuluvien luentokurssien muistiinpanot, eikä suinkaan teoreettisesti punnittu ja loppuun saakka mietitty pyrkimys luoda teoreettista pohjaa uudelle tieteelliselle paradigmalle. Nyt julkaistu kirja tuo yleisön silmien eteen epäroivän Saussuren, joka jäi *Kurssin* suoraviivaisempien muotoilujen ja ylimalkaisempien sanavalintojen ulottumattomiin.

Vaikka kirjan toimituksellisia ratkaisuja voidaan arvostella, se on kaikesta huolimatta paitsi ensiarvoisen tärkeä dokumentti kielitieteen historian kannalta myös aja-

ton puheenvuoro kielentutkimuksen perusteista. Tämän kirjan suuri arvo on juuri siinä, että se tuo nähtäväksemme uudenlaisen Saussuren: syvällisen ajattelijan, joka hämmästyttävän avoimella ja uutta luovalla tavalla pohtii kielen ja kielitieteen suuria kysymyksiä. *Kirjoituksia* voi tuskin korvata *Kurssia*, mutta se ansaitsee varmasti paikkansa *Kurssin* rinnalla länsimaisen kielentutkimuksen merkkiteosten joukossa. ■

MICKAEL SUOMINEN

mickael.suominen@ling.helsinki.fi

LÄHTEET

- AUROUX, SYLVAIN 1988: La notion de linguistique générale. – *Histoire Épistémologie Langage* 10 s. 37–56.
- BENVENISTE, ÉMILE 1974 [1968]: Structuralisme et linguistique. – Benveniste, *Problèmes de linguistique générale* II s. 11–28. Collection tel. S.I. [Paris]: Gallimard, 1974. Tämä Pierre Daix'n tekemä Émile Benvenisten haastattelu on ilmestynyt alun perin lehdessä *Les Lettres françaises* 1242 (24.–30. heinäkuuta) 1968 s. 10–13.
- BOUQUET, SIMON 1997: *Introduction à la lecture de Saussure*. Bibliothèque scientifique Payot. Paris: Éditions Payot & Rivages.
- 1998: Les deux paradigmes éditoriaux de la linguistique générale de Ferdinand de Saussure. – *Cahiers Ferdinand de Saussure* 51 s. 187–202.
- 2000: La linguistique générale de Ferdinand de Saussure: textes et retour aux textes. – *Historiographia Linguistica* XXVII s. 265–277.

¹⁷ Tästä aiheesta käydystä keskustelusta ks. Bouquet 1997, 1998, 2000 ja vastakkaisen kannan edustajista esim. Lepschy 2000 ja Engler 2003.

- BPU ms. fr. = Geneven yleisen ja yliopistollisen kirjaston ranskankielisten käsikirjoitusten kokoelma. Genève: Bibliothèque publique et universitaire.
- CLG = SAUSSURE, FERDINAND DE *Cours de linguistique générale*. Julkaisseet Charles Bally ja Albert Sechehaye Albert Riedlingerin avustamana. Viitaukset kolmannesta painoksesta (Paris: Payot, 1931) lähtien käytössä olevaan tekstiin ja sivunumerointiin.
- CLG/E = SAUSSURE, FERDINAND DE *Cours de linguistique générale*. Rudolf Englerin toimittama kriittinen laitos. Vihkot 1 ja 2: Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1967; vihko 3: sama, 1968; Saussuren omat muistiinpanot sisältävä vihko 4: sama, 1974.
- ELG = SAUSSURE, FERDINAND DE *Écrits de linguistique générale*. Toimittaneet Simon Bouquet ja Rudolf Engler Antoinette Weilin avustamana. Bibliothèque de philosophie. Paris: Éditions Gallimard, 2002.
- ENGLER, RUDOLF 1975: European Structuralism: Saussure. – Thomas A. Sebeok (toim.), *Current trends in linguistics*. XIII.2: *Historiography of linguistics* s. 829–886. The Hague: Mouton.
- 2003: Polyphonie. – Simon Bouquet (toim.), *Ferdinand de Saussure* s. 16–19. Cahier L’Herne 76. Paris: Éditions de l’Herne.
- FALK, JULIA S. 2003: Turn to the history of linguistics. Noam Chomsky and Charles Hockett in the 1960s. – *Historiographia Linguistica* XXX s. 129–185.
- GODEL, ROBERT 1957: *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*. Société de publications romanes et françaises, LXI. Genève: Librairie E. Droz ja Paris: Librairie Minard.
- GRAMMONT, MAURICE 1916: F. de Saussure, Cours de Linguistique générale, publié par Ch. Bally et A. Sechehaye. – *Revue des Langues Romanes* LIX s. 402–410.
- HARRIS, ROY 1993: Saussure and linguistic geography. – *Language sciences* 15 s. 1–14.
- 2003: Was Saussure an integrationist? – Esitelmä *Nouveaux regards sur Saussure* -kollokviossa Geneven yliopistossa 20.9.2003.
- JOSEPH, JOHN E. 2002: Bloomfield’s and Chomsky’s readings of the *Cours de linguistique générale*. – John E. Joseph, *From Whitney to Chomsky. Essays in the history of American linguistics* s. 133–155. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series III – Studies in the history of the language sciences, 103. Amsterdam: John Benjamins.
- LEPSCHY, GIULIO 2000: More about Saussure. – *Historiographia Linguistica* XXVII s. 335–344.
- NYMAN, MARTTI – SUOMINEN, MICKAEL 2002: Ferdinand de Saussure: mies myytin takana. – Hannele Dufva & Mika Lähtenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 9–66. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 4. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- PARRET, HERMAN 1993: Les manuscrits de Harvard. – *Cahiers Ferdinand de Saussure* 47 s. 179–234.
- PITTARD, FRANÇOISE 2001: *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque publique et universitaire [de Genève]. Tome XIID: Archives de Saussure*. Julkaisematon käsikirjoitus. Genève: Bibliothèque publique et universitaire, käsikirjoitusosaston Sénébier-

- sali.
- SAUSSURE, FERDINAND DE 1857–1913: Linguistic papers (bMS Fr 266): Guide. Houghton Library, Harvard College Library 2002. – <http://oasis.harvard.edu/html/hou00336frames.html> 22.10.2003.
- 1954: Notes inédites de F. de Saussure. Toimittanut Robert Godel. – *Cahiers Ferdinand de Saussure* 12 s. 49–71.
- 1957: Cours de linguistique générale (1908–1909) — Introduction. Toimittanut Robert Godel. – *Cahiers Ferdinand de Saussure* 15 s. 3–103.
- 1959: *Course in general linguistics*. Edited by Charles Bally and Albert Sechehaye. In collaboration with Albert Riedlinger. Kääntänyt sekä esipuheella ja huomautuksilla varustanut Wade Baskin. New York: Philosophical Library.
- 1989: Note de Ferdinand de Saussure concernant le 'discours'. Toim. René Amacker. – *Cahiers Ferdinand de Saussure* 43 s. 93–94.
- 1993: *Troisième cours de linguistique générale (1910–1911) d'après les cahiers d'Emile Constantin / Saussure's third course of general linguistics (1910–1911), from the notebooks of Emile Constantin*. Toim. Eisuke Komatsu & Roy Harris. Language & Communication Library 12. Oxford: Pergamon Press.
- 1995: *Phonétique. Il manoscritto di Harvard Houghton Library bMS Fr 266(8)*. Toim. Pia Maria Marchese. Quaderni del Dipartimento di Linguistica. Università di Firenze, Studi 3. Padova: Unipress.
- 1996: *Premier cours de linguistique générale (1907) d'après les cahiers d'Albert Riedlinger / Saussure's first course of lectures on general linguistics (1907), from the notebooks of Albert Riedlinger*. Toim. Eisuke Komatsu ja George Wolf. Language & Communication Library 15. Oxford: Pergamon Press.
- 1997a: De l'essence double du langage. Toim. Rudolf Engler. – *Cahiers Ferdinand de Saussure* 50 s. 201–205.
- 1997b: Note alka. Näköispainos kuudestoista käsikirjoituslehdestä (laadittu noin 1894). Toim. Claudia Mejía. – *Cahiers Ferdinand de Saussure* 50 s. 111–126.
- 1997c: *Deuxième cours de linguistique générale (1908–1909) d'après les cahiers d'Albert Riedlinger et Charles Patois / Saussure's second course of lectures on general linguistics (1908–1909), from the notebooks of Albert Riedlinger and Charles Patois*. Toim. Eisuke Komatsu ja George Wolf. Language & Communication Library 16. S.l.: Pergamon.
- SCHMITTER, PETER – VAN DER WAL, MARIJKE (toim.) 1998: *Metahistoriography: Theoretical and methodological aspects of the historiography of linguistics*. Münster: Nodus Publikationen.
- TOOLAN, MICHAEL 1996: On inscribed or literal meaning. – Michael Toolan, *Total speech: An integrational linguistic approach to language* s. 24–55. Post-Contemporary Interventions. Durham: Duke University Press.